

**2-МАВЗУ. СУВ ХҮЖАЛИГИ
ТИЗИМЛАРИДАН ФОЙДАЛАНИШНИ
ХАВЗАВИЙ УСУЛГА ЎТКАЗИШ ВА
УЛАРНИНГ ИҚТИСОДИЙ
САМАРАДОРЛИГИНИ ОШИРИШ
ТАДБИРЛАРИ**

O.Б.Сатторов.

Режа:

1. Сув хўжалиги тизимини бошқариш ва уни такомиллаштириш.
2. Ўзбекистон Республикаси Қишлоқ ва сув хўжалиги вазирлиги «Сув хўжалиги бош бошқармаси»нинг вазифалари, ҳуқуқлари ва мажбуриятлари.
3. Ирригация тизимлари ҳавза бошқармасининг вазифалари, ҳуқуқлари ва мажбуриятлари.
4. Сув ресурсларини ҳавзаний бошқаришнинг афзалликлари.
5. Сувдан фойдаланувчилар уюшмаларини ташкил қилиш ва уларнинг қишлоқ хўжалигини ривожлантиришдаги ўрни.

Асосий адабиётлар

1. А.С.Султонов, У.П.Умурзоқов. Ж.Рашидов «Сув хўжалиги иқтисоди ва менежмент». Ўқув қўлланма. Тошкент. 2009.
2. А.С.Султонов, З.Я.Худойберганов, С.А.Қўчқорова «Сув хўжалиги иқтисодиёти». Ўқув қўлланма. Тошкент 2007.
3. У.П.Умурзоқов. И.Л.Абдурахимов. «Сув хўжалиги менежменти» Тошкент. 2008.
4. С.С.Исмайлова, У.Р.Сангирова «Практический менежмент» Ташкент. 2008.
5. С.С.Исмайлова, У.Р.Сангирова «Амалий менежмент» Тошкент. 2008.
6. Х.Тошматов, Т.Кушаев, С.Исмайлова «Сув хўжалигига инновация менежменти» Тошкент. 2011.

Ҳар қандай давлат бозор иқтисодиётига ўтиш жараёнида ислоҳотларни ўтказиш усул ва йўлларини

ўз тарихий удумларини ва аниқ шарт-шароитларини,

ривожланган чет мамлакатлар тажрибаларини ишлаб чиқариш кучларининг ривожланиш даражаси,

анъаналар ва миллий хусусиятларини ҳамда мавжуд табиий-иктисодий салоҳиятларни эътиборга олган ҳолда ишлаб чиқиши лозим.

«Ер-сув ресурсларидан оқилона фойдаланиш, ирригацияни ривожлантириш ва ер унумдорлигини ошириш бўйича кенгаш» лар тузилди.

«Қишлоқ хўжалигини механизациялаштириш ва кимёлаштириш бўйича кенгаш»

«Пахтачиликни ривожлантириш бўйича кенгаш»,

Қишлоқ ва сув хўжалиги вазирлиги марказий аппарати маркибида:

«Дончиликни ривожлантириш бўйича кенгаш»,

«Сабзавот-полиз маҳсулотларини комплекс қайта ишлаш ва ривожлантириш бўйича кенгаш»,

«Чорвачиликни ривожлантириш бўйича кенгаш»,

1

Мавжуд сув ресурслари хозирги ўсиб бораётган талабни тўлиқ таъминлай олмайди.

2

Бундан ташқари, сув ресурсларининг аксарият қисми қишлоқ хўжалигига фойдаланилади.

3

Мамлакатимизда мавжуд сув ресурслари давлат муҳофазасидадир. Улар мулкчилик шакллари бўйича тақсимланмаган.

4

Ер-сув ресурсларига эгалик килишнинг хуқукий асоси Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 55-моддасида «*Ер-сув умуммиллий бойлиқдир, улардан оқилона фойдаланиш зарур ва улар давлат муҳофазасидадир*» деб алоҳида қайд қилинган.

1

Ўзбекистон худудидан оқиб ўтадиган Амударё, Сирдарё ва Зарафшон дарёларининг сувларидан халқаро шартномаларга асосан фойданилади.

2

Бироқ Марказий Осиё давлатлари мустакилликка эришган даврдан бошлаб сув ресурсларининг товар сифатидаги мавқей йилдан-йилга ортиб бормокда.

3

Бу жараён республикамизнинг қишлоқ хўжалигидаги суғориладиган ерларга сув етказиб беришда сув тансиқлигини юзага келтирмоқда.

2010 йил маълумот- лари кўрсатишича

мамкакат қишлоқ хўжалигида суғориладиган ер майдонлари 4132,4 минг гектарни ташкил қилиб,

аҳоли жон бошига ҳисоблагандага 0,16 гектар тўғри келади.

Айрим аҳолиси зич жойлашган Андижон, Наманган ва Фарғона вилоятларида бу кўрсатгич 0,12-0,13 гектардан иборат.

1

- Ушбу суғориладиган ер майдонларини суғориш учун 2010 йилда $50828,5$ минг m^3 сув етказиб берилган ёки республика бўйича бир гектар суғориладиган ер майдонини суғориш учун $12,3$ минг m^3 сув етказиб берилган.

2

- Самарқанд, Фарғона, Жиззах, Наманган, Тошкент ва Қашқадарё вилоятларида бу кўрсатгич $9,8-10,7$ минг m^3 ни, Бухоро, Қорақалпоғистон Республикаси ва Хоразм вилоятларида $15,2-19,8$ минг m^3 ни ташкил этади.

3

- Бинобарин, 2011 йилда суғориладиган ерларда ҳар гектар ҳисобига бир йилда сарфланадиган сув микдори 11 минг m^3 дан оширмаслик кўзда тутилган. Сув тансиқлиги шароитида бу жуда мураккаб вазифа ҳисобланади.

Ўзбекистон Республикаси сув ресурсларини бошқаришнинг олдинги таркибида жами **260** та ташкилотлар фаолият юритган бўлса, амалдаги таркиб эса ўз ичига **101** та ташкилотни бирлаштиради ёки улар сони **159** тага қисқартирилди.

Кишлоқ ва сув хўжалиги вазирлиги таркибидаги «Сув хўжалиги бош бошқармаси» зиммасига: *Давлатлараро сув хўжалиги комиссияси, Амударё ва Сирдарё сув ҳавзалари, Марказий диспетчерлик хизмати, Ирригация тизимлари ҳавза бошқармалари фаолиятини самарали ва бозор тамойиллари ҳамда механизмлари асосида ташкил қилиш вазифаси юклатилди.*

Иррига ция тизим- лари ҳавза бошқар малари нинг асосий вазифа лари қилиб эса:

- сувдан фойдаланишнинг бозор принциплари ва механизмларини жорий этиш асосида сув ресурсларидан мақсадли ва оқилона фойдаланишни ташкил этиш,
- илғор технологияларни жорий этиш асосида сув хўжалигига ягона техника сиёсатини ўтказиш,
- истеъмолчиларни сув билан узлуксиз ва ўз вақтида таъминлашни ташкил этиш,
- ирригация тизимлари сув хўжалиги иншоотларининг техник ишончлилигини таъминлаш,
- ҳавза худудида сув ресурсларини оқилона бошқариш ҳамда унинг тезкорлигини ошириш,
- сув истеъмолчилари бўйича сув ресурсларидан фойдаланишнинг аниқ ҳисоби ва ҳисботини таъминлаш қилиб белгиланди.

2.2. Ўзбекистон Республикаси Қишлоқ ва сув хўжалиги вазирлиги «Сув хўжалиги бош бошқармаси»нинг вазифалари хукуқлари ва мажбуриятлари

1. Сув хўжалиги бош бошқармаси (кейинги ўринларда матнда «Бош бошқарма» деб аталади) Ўзбекистон Республикаси Қишлоқ ва сув хўжалиги вазирлигининг таркибий бўлинмаси ҳисобланади. Бош бошқармага ер усти сувларидан фойдаланишни тартибга солиш ҳамда республика иқтисодиёти ва аҳолисини сув билан таъминлашга доир зарур тадбирларни амалга ошириш юкланди.
2. Бош бошқарма ўз фаолиятида Ўзбекистон Республикаси қонунларига, Олий Мажлис қарорларига, Ўзбекистон Республикаси Президентининг фармонлари ва фармойишларига, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг қарорлари ва фармойишларига, Ўзбекистон Республикаси Қишлоқ ва сув хўжалиги вазирлиги ҳайъати қарорларига ва Вазирлик буйруқларига ва бошқа бошқарма низомига ҳамда бошқа қонун ҳужжатларига амал қиласди.

Бош бошқарма Ирригация тизимлари ҳавза бошқармаларида ҳамда сув хўжалиги тизимиning бошқа корхоналари ва бирлашмаларида сув тўғрисидаги қонун ҳужжатларининг бажарилиши устидан назоратни таъминлайди, уларни такомиллаштиришга доир таклифларни ишлаб чиқади ва уларни кўриб чиқиш учун белгиланган тартибда киритади.

3.Қуий- даги- лар Бош бошқар манинг асосий вазифа лари ҳисоб- ланан- ди:

- сувдан фойдаланишнинг бозор принциплари ва механизмларини жорий этпш асосида сув ресурсларидан мақсадли ва самарали фойдаланишини ташкил этиш;
- сув хўжалигида ягона техника сиёсатини ўтказиш, сувни тежовчи илғор технологияларн жорий этиш; истеъмолчиларни сув билан узлуксиз ва ўз вақтида таъминлашни ташкил этиш;
- ирригация тизимлари ва сув хўжалиги иншоотларининг техник ишончлилигини таъминлаш;
- ирригация тизимлари ҳавзалари бўйича сув ресурсларини оқилона бошқариш ҳамда унинг тезкорлигини ошириш;
- сув ресурсларидан фойдаланишнинг аниқ ҳисоби ва ҳисботини таъминлаш;
- сув хўжалигида иқтисодий ислоҳотларни чуқурлаштириш, мулкчиликнинг турли шаклларини ривожлантирниш ишларини мувофиқлаштириш ва улар амалга оширилишининг мониторингини олиб бориш;
- «Сувдан фойдаланиш» бўлими бўйича давлат сув кадастрини юритиш.

4. Сув хўжалиги бош бошқармаси ўзига юкланган вазифаларга мувофиқ қуидаги функцияларни амалга оширади:

а) сув ресурсларини бошқариш ва улардан комплекс фойдаланиш соҳасида:

-сувдан фойдаланиш башоратлари умумлаштирилишини, сув ресурслари баланси ишлаб чиқилишини, ер усти сув манбаларидан сув олиш лимитлари ва ҳавза ирригация тизимлари, иқтисодиёт тармоқлари ва айрим алоҳида муҳим сув хўжалиги объектларининг сув олиш лимитлари белгиланишини таъминлайди;

-республика ҳудудида ҳавза принципи бўйича ер усти сув ресурсларини оқилона бошқаришни сувдан фойдаланишда бозор принциплари ва механизмлари жорий этилишини таъминлайди;

-сувдан фойдаланиш бўлими бўйича давлат сув кадастри юритилишини таъминлайди;

1

-Ўзбекистон Республикаси Давлат табиатини муҳофаза қилиш қўмитаси, Қорақалпоғистон Республикаси Вазирлар Кенгаши, Вилоятлар ҳокимликлари билан биргаликда суз хўжалиги объектларининг қирғоқбўйи полосалари ва сувни муҳофаза қилиш зоналари аниқланишини таъминлайди, дарёлар ва бошқа сув объектларининг қирғоқ бўйи полосалари ва сувни муҳофаза қилиш зоналарини белгилашда қатнашади;

2

-сув ҳақидаги қонунларга риоя этилиши устидан назорат қилиш ташкил этилишини, шунингдек унинг талаблари бузилишида айбдор бўлган шахслар белгиланган тартибда жавобгарликка тортилишини таъминлайди;

3

-сув ресурсларидан комплекс фойдаланишнинг истиқболли схемалари ишлаб чиқилиши мелиорация ва сув хўжалиги ривожлантирилишини таъминлайди;

4

-сув ресурсларининг мавжудлиги тўғрисила хулосалар ҳамда сув ресурсларидаи фойдаланиш ва дренаж-оқова сувларини оқизиб юбориш билан боғлиқ янги корхоналар қуриш ва ишлаётган корхоналарни лойиҳалари бўйича мажбурий кучга эга бўлган хулосалар берилишини таъминлайди;

-сувдан махсус фойдаланишга рухсатномалар беришни ва сув чиқариш иншоотларини рўйхатга олишни ҳамда идоравий мансублигидан ва мулкчилик шаклларидан қатъи назар, барча юридик ва жисмоний шахслар томонидан барча сув манбаларидаги сув ресурсларидан фойдаланишни ҳисобга олишни таъминлайди;

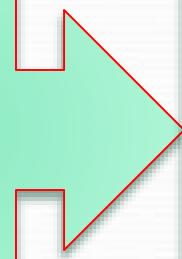
-сувдан фойдаланувчилар уюшмалари ва уларнинг бошқа бирлашмаларини ташкил этиш ва ривожлантиришда, хўжалик ички сув ҳисобини ташкил этишда методик ва амалий ёрдам кўрсатади

-сув ресурсларини тартибга солиш ва улардан фойдаланиш сув хўжалигини ва ерларни мелиорациялаш бўйича давлатлараро масалаларни муҳокама қилиш ва ҳал этишда республика номидан иштирок этади.

2.3. Ирригация тизимлари ҳавза бошқармасининг вазифалари ҳуқуқлари ва мажбуриятлари

1. Ирригация тизимлари ҳавза бошқармаси Ўзбекистон Республикаси Қишлоқ ва сув хўжалиги вазирлигининг сув хўжалиги соҳасидаги ҳудудий органи ҳисобланади.
2. Ирригация тизимлари ҳавза бошқармаси ўз фаолиятида Ўзбекистон Республикаси Конституциясига, Ўзбекистон Республикаси қонунларига, Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг қарорлари ва бошқа хужжатлари, Ўзбекистон Республикаси Президентининг фармонлари ва фармойишлари, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг қарорлари ва фармойишлари, Ўзбекистон Республикаси қишлоқ ва сув хўжалиги вазирлиги ҳайъатининг қарорлари, Вазирликнинг буйруқлари ва қарорлари ҳамда бошқа қонун хужжатлари, шунингдек ўзининг Низомига амал қиласди.
3. Ирригация тизимлари ҳавза бошқармаси юридик шахс ҳисобланади, Ўзбекистон Республикаси Давлат герби тасвири туширилган ва ўз номи ёзилган муҳрга, банк муассасаларида ҳисоб рақамларига эга бўлади.
4. Ирригация тизимлари ҳавза бошқармаси сув ҳавзасида сув ресурсларини тартибга солиш ва фойдаланишда ягона сиёsat ўтказилиши учун масъул ҳисобланади.

Куйида- гилар ҳавза бошқар- маси- нинг асосий вазифа- лари ҳисобла- нади:

- сувдан фойдаланишнинг бозор принципларини ва механизмларини жорий этиш асосида сув ресурсларидан мақсадли ва оқилона фойдаланишини ташкил этиш;
- сувни тежовчи илғор технологияларни жорий этиш асосида сув хўжалигида ягона техника сиёсатини юритиш;
- истеъмолчиларни сув билан узлуксиз ва ўз вақтида таъминлашни ташкил этиш;
- ирригация тизимлари сув хўжалиги иншоотларининг техник ишончлилигини таъминлаш;
- ирригация тизимидан ишончли фойдаланиш ва уни иш ҳолатида сақлаш учун уни тайёрлашни ташкил этиш;
- ҳавза ҳудудида сув ресурсларини оқилона бошқариш ҳамда унинг тезкорлигини ошириш;
- сувни тежайдиган технологияларни жорий этиш, ажратилган маблағлар, моддий-техника ресурслари, техника ва асбоб-ускуналардан фойдаланиш самарадорлигини ошириш ва улардан мақсадли фойдаланиш.

2.4. Сув ресурсларини ҳавзаний бошқаришнинг афзалликлари

Сув ресурсларини бошқаришнинг бозор муносабатларига мос усулини жорий этиш максадида Республикализ Президентининг 2003 йил 24 мартағи «Қишлоқ хўжалигидаги иқтисодий ислоҳотларни чуқурлаштиришининг энг муҳим ўналишлари тўғрисида»ги фармони қабул қилинди.

Шунга асосланган холда Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2003 йил 21 июлдаги «Сув ресурсларини бошқаришини ташкил этишини таомиллаштириши тўғрисида»ги қарори билан республикамизда ирригация тизимлари бошқаришнинг маъмурий – ҳудудий принципидан ҳавза принципига ўтказилди.

Сув ресурсларини бошқаришнинг ҳудудий принципдан ҳавза принципига ўтиш сув хўжалиги тизимида қуидаги ижобий натижаларга эришишга олиб келди ва бир қатор имкониятларни яратди:

- бир неча маъмурий ҳудудлардан ўтадиган ирригация тизими билан ҳавза бошқармаси билан бошқариш;
- маълум ирригация тизими ҳавза учун сув ресурларидан мақсадли ва самарали фойдаланиш, илғор технологияларни кенг жорий этиш, истеъмолчиларни ўз вақтида сув билан узлуксиз таъминлаш;
- ирригация ва мелиорация иншоотларининг ҳолатини яхшилаш, техник ишончлилигини ошириш;
- сув манбай бўйича барча истеъмолчиларни уларнинг талабига қараб пропорционал таъминлаш;
- истеъмолчилар бўйича сув ресурсларидан фойдаланишнинг аниқ ҳисобини таъминлаш бўйича ягона сиёsat олиб бориш;

6

- сувдан фойдаланишни режалаштириш ва тақсимлашни ҳамда бошқаришни илмий асосда ишлаб чиқиш ва амалга ошириш;

7

- сув манбай билан сувни бевосита истеъмолчилари ўртасида ортиқча оралиқ бўғинларини бартараф этиш;

8

- сув хўжалиги ташкилотлари раҳбар ва ходимларнинг масъулиятини ошириш ҳамда сувдан фойдаланиш интизомига риоя қилиш;

9

- бюджет маблағларидан мақсадли фойдаланишни назорат қилишни енгиллаштириш ва унинг самарадорлигини ошириш учун зарур шарт- шароитларни таъминлаш.

2.5. Сувдан фойдаланувчилар уюшмаларини ташкил қилиш ва уларнинг қишлоқ хўжалигини ривожлантиришдаги ўрни

Шўролар даврида давлат хўжаликларида колхозларда, кейинчалик мустақил Ўзбекистонимизда 2003 йилгача ширкатларда қишлоқ хўжалик экин далаларини сув билан таъминлаш мақсадида маҳсус ирригация бўлими ташкил қилинган бўлиб, уни хўжалик бош ирригатори бошқарар эди. Бош ирригатор туман хўжаликларо каналлари орқали хўжалик ҳудудига етказиб берилган сувга тўлиқ хўжайин ҳисобланиб, унинг раҳбарлигига участка гидротехниклари ва мираблар фаолият кўрсатар эди. Уларнинг асосий вазифаси хўжаликларнинг участкаларига ва бригадаларга сув етказиб беришдан иборат эди.

Хозирги кунга келиб сув хўжалигини бошқаришнинг ҳудудий тизими тугатилиб, ҳавзавий бошқариш усулига ўтилгандан кейин *Ирригация тизимлари ҳавза бошқармасининг маркибида магистрал каналлар бошқармаси, ирригация тизимлари бошқармаси ва истеъмолчиларга сув тақсимлаб берувчи гидропостлар ташкил* этилди. Гидропостлар томонидан тақсимлаб берилган сувларни асосан сувдан фойдаланувчилар уюшмалари ва қисман бевосита сув истеъмолчилари (фермер ва бошқа истеъмолчилар) қабул қилиб оладиган бўлди. 2006 йилнинг охирига келиб, Республикада ширкатлар тугатилиб, 185 мингдан ортиқ фермер хўжаликлари ташкил қилинди. Фермер хўжаликларини сув билан таъминлашини яхши йўлга қўйиш учун ёппасига сувдан фойдаланувчилар уюшмаларини тузиш бошланди.

СФУ нинг ташкилий тузилмаси

СФУ аъзоларининг умумий йиғилиши ёки сувдан фойдаланувчилар гуруҳи вакиллари

Бош
ирригатор-
мелиоратор

Бош
гидротехник

Бош
гидромер

Хисобчи

Мироблар

Сувдан фойдаланувчилар фермер ва дехқон хўжаликлари ёки томорқа эгалари бўлиб, адолатли сув тақсимоти ҳамда ирригация-зовур тармоқларидан самарали фойдаланишни йўлга қўйиш орқали уюшма худудида суғорма дехқончиликни ривожлантирадилар ва бунинг учун ўзларининг молиявий ва техник имкониятларини бирлаштирадилар. СФУ га бирлашмаган сувдан фойдаланувчилар қўйидаги муаммоларга дуч келишлари мумкин:

1. Ягона тенг хуқуқли сув тақсимлаш тизими йўлга қўйилмаганлиги боис сувдан фойдаланувчилар ўртасида сув учун доимий зиддиятлар вужудга келади.
2. Ирригация-зовур тармоқларининг узлуксиз ишлашини таъминлашга давлат томонидан ажратилаётган маблағларининг етишмаслиги туфайли уларнинг ҳолати ёмонлашиб боради.
3. Сув ресурсларидан оқилона фойдаланмаслик сувнинг кескин камайиш хавфини келтириб чиқаради ва келажакда экологик вазият янада оғирлашади.

**Этиборларингиз
учун раҳмат!!!**